

TIJDSCHRIFT OVER TEKST & COMMUNICATIE

TEKST

blad

JAARGANG DERTIG

04 | 2024

OOK ONLINE

De milde Wilders

→ Mind wandering

Waarom dwalen onze gedachten?

→ Stress-sensitief schrijven

Hoe breng je de boodschap?

→ Echt of AI

Wie schreef die tekst?

→ Minibiëbs

Boekenkastjes aan straat



De kwaliteit van AI-teksten is verbluffend; nepberichten kun je bijna niet van echt onderscheiden. Kun je nog verschil zien tussen door mensen geschreven tekst en tekst, gegenereerd door AI? Dat vroeg Peter Zuidgeest zich af. Hij maakte er een prijsvraag van en vond uit hoe geoefende ogen en intuïtie de waarde van een tekst kunnen onthullen.

PETER ZUIDGEEST is neerlandicus. Met zijn Bureau Zuidgeest Beter Schrijven traint hij organisaties in begrijpelijk en aantrekkelijk schrijven. Met Kladjes® leert hij mensen creatief tekstschrijven.



Echt of AI, zo zie je het verschil

Boekrecensies door robots. Gebruiksaanwijzingen geschreven door machines. Scripties waaraan je niet meer kunt zien of ze een student ze schreef of een computer ze bedacht. Artificial Intelligence (AI) veroverde sinds november 2022 stormenderhand de wereld en AI-teksten lopen daarbij voorop.

AI lijkt een regelrechte bedreiging voor tekstschrijvers, journalisten, reclamemakers, dichters, scenaristen en iedereen die van de pen leeft. Menselijke schrijvers, zo schijnt het, zullen steeds moeilijker op kunnen tegen de computer die razendsnel teksten produceert.

Verplichte adempauze

Even terug naar maart 2020. Een groep cursisten Creatief schrijven zit noodgedwongen thuis door de eerste lockdown vanwege corona. Aan collega-schrijftrainer Karel Witteveen leg ik het idee voor om voor de thuiszitters de verplichte adempauze te overbruggen met een korte, wekelijkse opdracht creatief schrijven. Vingeroefeningen om op gang te komen, van te leren en van te genieten, compleet met deadline en feedback. De online schrijftraining krijgt de naam Kladjes®.

Vier jaar later, januari 2024. De Kladjes-formule is aangeslagen. De map Kladjes op de pc bevat meer dan duizend 'sneuvelversies', waaronder opvallend veel verrassend sterke stukjes. Kan ChatGPT dat ook? En net zo creatief? Daar zijn we benieuwd naar. Om dit te onderzoeken schrijf ik een prijsvraag uit (zie kader).

Waarom Kladjes en ChatGPT?

Wat maakt een vergelijking zo interessant? ChatGPT en Kladjes hebben veel gemeen. ChatGPT kan snel tekst produceren, maar ook Kladjes-schrijvers werken onder tijdsdruk: het dwingt creativiteit af. Succes hangt voorts zowel bij Kladjes als Chat-

GPT van de opdracht, de *prompt*, af. Die moet inspirerend, doelgericht en specifiek zijn, maar tegelijkertijd ruimte laten voor creativiteit en interpretatie. Ook mogen we van zowel Kladjes als ChatGPT verdienstelijke, maar onaffe eerste versies verwachten.

Maar verschil is er ook. Wie vaker AI-teksten leest, bekruipt het gevoel dat daar iets onechts, iets mechanisch aan kleeft. Wat is dat precies? Kun je daar de vinger op leggen? Kun je het benoemen?

De deelnemers aan de beschreven prijsvraag lijken stuk voor stuk tekstspecialist te zijn, gelet op hun functies als redacteur of

Opzet van de prijsvraag

Voor de prijsvraag selecteren we twee Kladjes-opdrachten, één in spannend en één in suggestief schrijven. Van beide is er een gemaakt door een menselijke tekstschrijver en een door de gratis versie van ChatGPT (GPT-3.5). In totaal bestaat de test daarmee uit vier korte teksten van ongeveer 250 woorden.

We vragen deelnemers de vier teksten te lezen, te vergelijken en vervolgens drie vragen te beantwoorden. 1. Welke van de volgende teksten zijn geschreven door een mens en welke door AI? 2. Waarom denk je dat? en 3. Welke tekst raakt je het meest? Te winnen valt gratis deelname aan Kladjes, onder tekstspecialisten uitgegroeid tot een gewilde onlinetraining in eerste versies schrijven.

De prijsvraag lanceren we op 23 januari 2024 op LinkedIn, SchrijvenOnline en de Forumpagina van beroepsvereniging Tekstnet. Op 31 januari, de slotdatum, hebben 28 tekstspecialisten de uitdaging aangenomen.

Prompt opdracht 1. Beschrijf een situatie waarin voor een urgent probleem snel een oplossing moet worden gevonden, omdat er anders iets rampzaligs gebeurt.

Tekstproducties

1A In de verlaten kerncentrale tikt een tijdbom genadeloos weg. Een onbekende saboteur heeft de controle over de koel-systemen overgenomen, en de nucleaire reactor nadert het kookpunt. Zonder een snelle oplossing zullen de koolstaven smelten, wat een onvoorstelbare ramp veroorzaakt. De evacuatie is al ingezet, maar een groep ingenieurs, haast zich door de kille gangen om de systemen te herstellen.

Het lot van de stad hangt aan een zijden draadje, en de spanning is voelbaar terwijl de race tegen de klok escaleert. Buiten de kerncentrale ziet men de contouren van de evacuerende menigte, angstig fluisterend over wat er dreigt te gebeuren. Ondertussen weerklinkt het monotone tikken van de tijdbom als een sinistere metronoom, begeleid door de onzekere ademhaling van de stad.

1B De tijd stopt over een uur en 47 minuten. (...) Heel gek, de woorden en uitdrukkingen rond het begrip tijd. Neem bijvoorbeeld tijdsdruk. Als je er last van hebt, zeg je: 'ik heb geen tijd'. Maar je hebt wél tijd. Altijd. Tijd is er altijd. Tijd gaat door. Eindeloos. Dachten we. Maar over 57 minuten niet meer.

Tijdloos. Nog zo'n bijzonder woord. Als je er écht bij stilstaat. En dat doen we nu. Noodgedwongen. Want over 23 minuten is er geen tijd meer. En wat dat betekent daar kunnen we ons geen voorstelling van maken. (...)

Wie schrijft die blijft. Ik kan niet stoppen met schrijven. Met denken. Drie minuten resten me nog. Ons nog. Of niet?

Prompt opdracht 2. Beschrijf fietsen tegen de wind in. Vermijd de woorden 'wind', 'waaien' en 'fietsen', suggereer het weertype en de lichamelijke inspanning.

Tekstproducties

2A Stoempen, stoempen. Ik kom amper voorruit. Met het snot voor ogen sta ik op de pedalen en buig ik mij over het stuur. Ik zwalk van de ene kant van de weg naar de andere als ik voorbij een flatgebouw kom. Mijn blauwe sjaal wappert als een vlag achter mij aan en de tassen achterop klapperen tegen de jasbeschermers. Had ik maar geen poncho aangedaan, want dat lijkt nu wel een zeil op een zeilschip. Ik denk alvast aan de terugweg, die een stuk gemakkelijker en sneller zal gaan.

2B Onder de dreigende lucht dansten de bomen in een onzichtbare cadans, hun takken als handen die wild gebaren naar een onbekende kracht. Straten werden waterstromen van weerstand, waar elke stap een confrontatie was met onzichtbare vleugels. Het geluid van flapperende jassen vulde de lucht, terwijl het landschap een zacht gebogen horizon werd. Gezichten, geflankeerd door wapperende sjaals, veranderde in grimassen van vastberadenheid. Pedalen draaiden als raderen in een onzichtbare machine, een voortdurende opwaartse strijd. De snelheid werd een illusie, en elke voorwaartse beweging voelde als een triomf over een onzichtbare tegenstander.

recensent en hun vaktaal. Sommige sturen als in een toto alleen een uitslag, maar de meeste leveren een uitgebreide analyse. Daarin passeert een bont geheel aan tekstenmerken de revue. Sommige inzenders zoeken het in karakteristieken als denkwijze ('irreëel en willekeurig'), menselijkheid en diepgang. Anderen gaan af op aspecten als personages, perspectief, samenhang, logica, ik-verhaal, herkenbaarheid, humor of toon. Weer anderen noemen karakteristieken als ritme, woordkeus, werkwoordtijden, bijvoeglijke naamwoorden, accenttekens ('écht', 'wél') en spelfouten.

De kenmerken zijn vindingrijk en interessant. De vraag blijft alleen: welke geven de doorslag waar het gaat om Echt Of AI?

Lezers onderscheiden drie criteria

Echt of nep? De criteria die de inzenders aanleggen, zijn onder te verdelen in drie categorieën: de denktrant, de vertelwijze en de schrijfstijl. We nemen ze stuk voor stuk onder de loep.

De denktrant: hoe heeft de schrijver de opdracht benaderd?

1A ('kerncentrale') vat de opdracht op als traditioneel verhaal met personages, ruimte, omstandigheden en een gevoel. Bij een urgent probleem denkt de schrijver aan een dreigende kern-ramp.

1B ('tijd') vat de opdracht filosofisch en abstract op. De schrijver zoomt in op het concept 'tijd' en deelt existentiële overpeinzin-gen met de lezer.

2A ('stoempen') vat de opdracht op als een eigen ervaring en gaat uit van het innerlijke gevoelsleven van een mens.

2B ('dansende bomen') benadert de opdracht poëtisch en schildert een anoniem tableau vivant.

Wat willen deze bevindingen zeggen? De uitleg van het urgent probleem van 1A is clichématig en wijst daardoor op ChatGPT, dat zoals bekend uit miljarden voorbeeldteksten put. 1B benadert de opdracht op een originele en persoonlijke, doorvoelde wijze. Dit pleit voor een menselijke pen.

2A beschrijft de ervaring persoonlijk, zintuiglijk en realistisch.

Dit duidt op mensenwerk. 2B kiest voor een dichterlijke, maar onpersoonlijke benadering, een aanwijzing voor het gevoelloze ChatGPT.

De verteltechniek: hoe doen de schrijvers hun verhaal?

In 1A is de verteller alwetend, terwijl een protagonist en een verhaallijn ontbreken; de schrijver geeft een momentopname. In 1B kiest de verteller voor een ik-verhaal met een open einde, waarin de lezer rechtstreeks wordt aangesproken.

De schrijver van 2A kiest eveneens voor een ik-verteller; een die een innerlijke monoloog beschrijft.

In 2B geeft de schrijver een beeldende en artistieke natuurbe-schrijving, maar zonder verhaallijn.

Wat zeggen deze vertelwijzen over de aard van de schrijvers? Het gebruik van een alwetende verteller zonder spannende verhaallijn in 1A en 2B suggereert dat ChatGPT hierachter zit. Kunstmatige breinen neigen eerder naar objectieve weergaven. Het ik-verhaal in 2B en 1A, waarin gevoelens en identificatie mogelijk zijn duidt op een menselijke auteur. Die putten tenslot-te vaak uit persoonlijke ervaring om een band te smeden met de lezer.

De schrijfstijl

Tot slot: welke stijlmiddelen worden ingezet? Opvallend aan 1A zijn de clichématige uitdrukkingen, de overmaat aan bijvoeglij-ke naamwoorden en de té gepolijste toon. Ook het letterlijk citeren uit de opdracht - 'oplossing', 'ramp' - is typisch AI.

Typerend voor 1B is de staccatostijl, het personaal perspectief en ook de onvoltooid tegenwoordige tijd.

2A wordt gekenmerkt door 'echtemensentaal': 'stoempen' (wie-lerterm) en 'snot voor ogen', en door ook hier: de onvoltooid tegenwoordige tijd.

De stijl van 2B is met overdrijvingen en metaforen, onrealistisch elementen en een gezwollen toon een poëtische.

Wat zeggen deze stijlmiddelen over de maker? De clichés en overdrijving die we aantreffen in 1A en 2B lijken het resultaat van de voorbeeldteksten waarmee ChatGPT zich voedt.



De veel avontuurlijker, gedurfder stijl van 1B en de gevoelvolle stijl van 2A duiden op een schrijver die origineel, gevoelig en uniek is. Dat wil zeggen: op een mens.

'Mooi gedaan, AI'

Welk tekstfragment spreekt het meest aan? Welke tekst raakt? Voor een paar inzenders is dat 1A ('kerncentrale'). "Ik zag het voor me als een film", zegt de ene cursist. "Neemt me direct mee", schrijft Donja van der Waal.

Enkele anderen worden geraakt door 2B ('dansende bomen'). "Omdat ik de dichtvorm mooi vind", schrijft iemand. "Een vervelende situatie getransformeerd naar poëzie. Mooi gedaan AI!", prijst Marije de Lange ChatGPT.

Veel hogere ogen gooit kladje 1B ('tijd'). "Een tekst die je beleeft, die je voelt", schrijft Liesbeth Mol. "Bijna dreigend", meent Martin Hartog. "De tekst zet me aan 't denken", zegt Marlies Wopereis. "Met zo'n open einde geef ik mij over aan mijn fantasie", schrijft Karin van der Leeuw. Kladje 2A ('stoempen') raakt de meerderheid van de inzenders het meest. "Herkenning en het doorleefde van het moment geven de doorslag", stelt Marianne Sinke. "De herkenbaarheid raakt en is prettig", vindt Kim White. "Het is de enige tekst die mij laat meevoelen met een personage", meldt Libuska Lane.

De uitslag

Dit zijn de juiste antwoorden.

1A = geschreven door ChatGPT

1B = geschreven door tekstschrijver Anne-Marie Krap

2A = geschreven door tekstschrijver Marianne Bokhorst

2B = geschreven door ChatGPT

En dit zijn de scores. 65% (18 van de 28) van de tekstspecialisten weet heel beslist Echt van AI te onderscheiden, 18% (5 van de 28) twijfelt en eveneens 18% heeft één kwalificatie fout. Zij vermoeden in 1B ('tijd') een kunstmatige auteur.

Andere aanwijzingen

Versillende deelnemers signaleren dan nog taal- en spelfouten. Wijzen die soms op Echt of AI? 'Voorruit' in 2A ('stoempen') moet 'vooruit' zijn, 'veranderde' in 2B ('dansende bomen') moet 'veranderden' zijn. De komma in 'een groep ingenieurs, haast zich' in 1A ('kerncentrale') hoort daar niet. Kortom, zowel ChatGPT als de mens maakt zulke fouten; ze bepalen niet het onderscheid.

Zoek de verschillen

Hoe kun je zelf herkennen of een tekst door AI of een menselijke tekstschrijver is gemaakt? Een waterdichte scheidslijn tussen Echt en AI kun je moeilijk geven. Maar wel kunnen we uit deze prijsvraag tekstkenmerken afleiden die een menselijke dan wel een kunstmatige auteur waarschijnlijker maken. Ze bestaan uit de antwoorden op de volgende vragen:

- Is de uitleg van de opdracht clichématig en afstandelijk? Je hebt vermoedelijk met AI te maken. Is de interpretatie persoonlijk en origineel? Dan ligt mensenwerk voor de hand.
- Is de verteltechniek beschrijvend en zonder duidelijke verhaallijn? De kans is groot dat de schrijver kunstmatig is. Wordt de lezer bij de inhoud *betrokken* door spanning, herkenbaarheid en identificatiemogelijkheid, door diepgang en gevoel? Het kan bijna niet anders of de schrijver is menselijk.
- Is de schrijfstijl clichématig, metaforisch en gezwollen? Ga er maar vanuit dat de tekst van kunstmatige aard is. Is de stijl fantasierijk, realistisch en aards? Tien tegen één is dit mensenwerk.

Dit is de stand van zaken nú. Maar AI leert razendsnel en kan al een persbericht, een notariële akte of doktersroman afleveren. Ze is al een onmisbaar hulpmiddel in de gereedschapskist van de tekstspecialist. Toch blijft één verschil tussen Echt en AI recht overeind. Prijswinnaar Lisette van de Heg zegt het zo: "In een door een mens geschreven tekst zit een ziel, hij raakt. De AI-teksten zijn zielloos en doen helemaal niets."

Het ooggetuigenverslag van de oorlogscorrespondent, de literaire roman, de vileine tweet - ze blijven mensenwerk. AI kan nu eenmaal niet écht denken en voelen. Ze mist bezieling. ■

Wat neem je mee van je workshop, cursus of opleiding?



Kennis bijspijkeren, nieuwe dingen leren, inspiratie opdoen en vakgenoten ontmoeten. Als tekst- en communicatieprofessionals gaan we naar heel wat workshops, trainingen, opleidingen, congressen en andere evenementen. VANESSA MONFILS vraagt drie van ons wat we afgelopen tijd hebben opgestoken.

Wie: Maaïke Wagenaar, onderwijskundig adviseur en taalverzorger
Wat: Eenjarige basisopleiding schrijven plus specialisatie
Door: De Schrijversacademie, docent Hans Bouwman

'Gewoon lekker schrijven en fantasieren, dat is waarom ik als kind al graag schreef. Dat gevoel vind ik terug bij deze opleiding. Als schrijver van hbo/mbo-lesmateriaal ben ik vaak heel gestructureerd bezig en richt ik me op de doelstellingen van de klant. Maar bij het schrijven van een verhaal komen andere dingen naar voren: hoe schrijf ik een plot, hoe ontwikkel ik een personage, welk vertelperspectief gebruik je? Door de opleiding kijk ik ook weer anders naar mijn teksten voor opdrachtgevers. Je wordt leniger. Na de basisopleiding kan ik kiezen voor een specialisatie. Misschien kies ik wel het genre thriller of fantasy en science-fiction. Dan kan ik heerlijk mijn eigen wereld creëren. En zo mezelf dat ouderwetse gevoel weer cadeau doen.'

Wie: Harry van Aken, contentspecialist bij de Omgevingsdienst regio Utrecht
Wat: Bedrijfstraining Schrijven
Door: Anneke Laverman, communicatietrainer

'Mijn collega's gebruiken heel wat vakjargon in onze adviezen en toezichtsrapporten. Daarom deden we een training om begrijpelijk te schrijven. In twee dagen én nog een individuele sessie werkten we aan schrijfvaardigheid. Ook gaven we feedback op elkaars geschreven werk. Hoewel ik zelf al veel aan storytelling doe, stak ik er toch veel van op. Zoals over het woordniveau, het scherp maken van alinea's en de manier waarop je een interview uitwerkt. Zo kan ik mijn journalistieke verhalen verbeteren. Onze taal wordt al snel inhoudelijk en complex. Omdat we altijd voor mensen schrijven, moeten die het wel begrijpen. Anneke is niet bang om feedback te geven op een prettige manier. De cursus is een aanrader!'

Wie: Thessa Lageman, tekstschrijver met journalistieke achtergrond
Wat: Tekstnetfestival, workshop 'Buiten als inspiratiebron'
Door: Kathy Mathys, schrijfster en schrijfdocent

'Schrijf, onafgebroken, over een moment dat je recent in de natuur was. Zoek daarna in je tekst welke zintuigen je hebt gebruikt. Dat was een van de opdrachten van deze workshop. Ook schreven we een haiku over een voorwerp uit de natuur. Ik had een dennenappel gekozen. Eerst moesten we nadenken welke herinneringen en associaties dit opriep. Ik ga proberen eraan te denken vaker zintuigelijk en minder feitelijk te schrijven. Bij mijn interviews en sfeerverslagen wil ik bewuster de sfeer gaan neerzetten. Ook bij onderwerpen als technologie en complex onderzoek. Want het gaat niet alleen letterlijk om wat iemand zegt. Aan het eind kregen we trouwens een echte Goodiebag mee!' ■